

CÍMLAP

Munka:	ÉPÍTÉSZETI TANULMÁNY
Program :	Hargitai falukép megőrzési program
Megrendelő :	HARGITA megye tanácsa
Helyszín :	KÁSZONALTÍZ, KÁSZONFELTÍZ és IMPÉR, HR megye
Tervező :	TOTH-KOVÁCS ÁRON egyéni építésziroda 80 /03.04.09 C.I.F. 25448825 Olt utca 46/1/D/1. szám Sepsiszentgyörgy, tel. 0740-545-374, nepihaz@gmail.com
Teroszám :	040/2011
Fázis :	Tanulmány
Dátum :	2011. aug-dec.

KÉSZÍTŐK

Tervezető :	SC. Vallum SRL, Miercurea Ciuc, arh. Korodi Szabolcs
Urbanista szakértők :	arh. Tövissi Zsolt, arh. Köllő Miklós, arh. Korodi Szabolcs, arh. Gergely Attila
Műemlékvédelmi szakértők :	arh. Tövissi Zsolt, arh. Köllő Miklós, arh. Korodi Szabolcs
Tanulmány készítője :	B.I.A. Toth-Kovács Áron, Plăieșii de Jos-Imper
Tervezők :	arh. T.Kovács Áron
Együttműködők :	arh. Varga Erika ing. Varga Szabolcs st. arh. Máté Ágnes st. arh. Medveczky Dóra st. arh. Hajdó Ákos st. arh. Konopás Judit-Emese st. arh. Tóth Zsófia st. art. Dobolán Judit st. art. Szódi Szabolcs

TARTALOM

Címlap
Aláírások
Tartalom

Írott részek:

A tanulmány célja
Módszertan
Kátszonfeltíz
Kátszonaltíz
Kátszonimpér

Javaslatok:

Szabályzás

Rajzolt részek:

Térképek
Betájolási rajz
Katonai felmérések
Színezett műholdképek

Csatolmányok:

- I. Kátszonok bemutatása
- II. Felmérés előzmények
- III. Épület tipológiák
A-B-C-D-E és + - besorolások
- IV. Táblázatok
25-ös összesítők - másolatok
Feldolgozott táblázatok - egységes mintára
- V. Adatlapok
kitöltött adatlapok - másolatok

Összeállította: T.Kovács Áron, építész

MŰLEÍRÁS

A tanulmány tárgya

A jelenlegi gyűjtőmunka *Nagykászon* bejárását jelentette, a népi építészeti értékek mennyiségének és minőségének a felmérését. Az érintett falvak *Kászonaltíz*, *Kászonfeltíz* és *Kászonimpér*, amelyek többnyire össze vannak forrva, egy nagy települést alkotva a Kászon patak völgyében. A dokumentáló munka több fázist foglalt magába:

1. A falvak történetének tanulmányozása régi leírások, térképek tanulmányozásával, valamint információgyűjtéssel illetékes személyektől.
2. A falu utcáinak és környezetének a bejárása, az utca és településszerkezet megvizsgálása, értékes részek beazonosítása, fotódokumentálás.
3. A falvak házászámokénti végigjárása, és azonosító táblázat kitöltése, fotódokumentálás, egy teljes kataszter összeállítása érdekében.
4. A jellegzetes házak és építészeti objektumok (kapuk, csűrök, kutak, stb.) adatlapozása, fotózása, bővebb információgyűjtési céllal.
5. A veszélyeztetett, és kiemelkedő értékű épületek felmérése.
6. Az adatok feldolgozása, térképek és táblázatok készítése.

A helybéli tudatosítása érdekében a kászoni népi házak értékeiről szórólapot is osztottunk. A felmérések anyagából kiállítás készül, valamint előadás során kerül bemutatásra a helyi közösség részére.

A jelen dokumentáció egy kivonata annak a folyamatos felmérő és dokumentáló munkának, amely Kászon területén zajlik, és hivatott a helyi népi építészeti értékek megőrzését szolgálni.

MÓDSZERTAN

Típusok

A felmért épületek egységekben való kezelését elősegítendő, megállapítottunk különböző kategóriákat, amelyekbe besorolhatóak. A falvak bejárásakor azonosítottuk ezeket a ház-típusokat. Kászonra jellemzően ötféle alaptípust lehet megkülönböztetni.

Két általánosan elterjedt fajta ház van, az egyik kb. a '40-60-es évek előtt épült, a másik azután. A régebbi fajta házak (*B. típus*) két vagy három-osztatúak, a szobák sorban vannak, az északi oldalon kamrával, az udvar felől legtöbbször teljes vagy fél-tornáccal. Az újabbak (*C. típus*) már sokszor négyzethez közelebbi alaprajzúak, másféle belső beosztással rendelkeznek, sokszor tornác nélküliek. Lényeges különbség mutatkozik még az ablakok típusában, a régieknek kereszt vagy hatos osztatú ablakaik vannak, az újabbaknál elterjedt a hármas nyílós tömbház ablak.

Ezeket a típusokat kívül van egy még régebbi fajta (*A. típus*), kb. az 1860-80-as évek előttről, amely ránézésre is elüt a többiektől. Ezek jellemzően két osztatúak, alacsony alappal, sokszor tornác nélkül (csak padkával és fölötté széles eresszel), vagy pedig lopott tornáccal illetve pitvarral. Ablakaik kisebbek, egyrétegűek, kifelé nyílóak, tetőfedésük lehet még zsindeyes.

Azokat a házakat, amelyek az elmúlt évtizedekben, azaz kb. az 1980-90-es évek után épültek egy további kategóriába soroltuk (*D. típus*). Ezek fő jellemzője a négyzetes alapforma, a hagyományos elemek teljes hiánya (pl. tornác), a nem szokványos tetőforma, néha az emeleti ráépítés, általában megállapítható, hogy lényegesen elütnek a népi környezettől.

Továbbá a közösségi funkciókat befogadó épületeket külön kezeltük (*E. típus*). Itt elsősorban templomra, kultúrházra, iskolára lehet gondolni, de van pár lakóház is, amelyik megjelenése folytán ebbe a kategóriába sorolandó. Ezek alapterülete lényegesen nagyobb szokott lenni, így ennek megfelelően tömegük is kirívó, mégis illeszkednek a faluképbe, hiszen egy ritmust szabnak meg a lakóházak sorában, egyértelművé téve a közösségi funkciók elhelyezkedését a falun belül.

Nyilván, az egyes típusok részben keveredhetnek, annak tudhatóan, hogy időnként a házak átalakításokon mennek keresztül, követve az aktuális irányzatokat, és másolva egymást. Így sokszor a B. típusú házakon ablakokat cseréltek három-osztatúra, néha a C. típusnak is van hagyományos tornáca. Leginkább pedig a mai irányzat szerint a régi házakat a kortárs házak mintájára újítták fel, teljesen elrontva hagyományos karakterüket, és a faluképbe nem illővé téve azokat.

Ezeket a keveredéseket nem jelöltük újabb, vagy az előzőek alatti kategóriákkal, hanem egyszerűen az azonosítható alaptípus mellett "+" vagy "-" jellel jeleztük, hogy a kategóriához képest rendelkezik értékes elemekkel, vagy esetleg veszített a karakteréből.

A csűrök esetében a felállított típusok az anyagukat jelzik, így megkülönböztetünk borona, téglá, kő, illetve vegyes építésű épületeket. A legfőbb jellemző a hagyományos jelleg megállapítása, azaz az épület anyagában, formájában, építési technológiájában beilleszkedik a hagyományos faluképbe.

A kapuk esetében három értékesebb fajtára lehet figyelni: a hagyományos "székelykapu", amelyből *Kászonban* inkább csak kiskapukat lehet találni, a "téglakapuk", amely jellegzetesen helyi találmány és a székelykapuk mintájára, kis és kötött kapukkal lehet találkozni, valamint a "kőlábas kapuk", amelyek többnyire a *kézdizsentkereszt*i kőfaragók keze munkáját dicsérik.

Adatlapok

A dokumentáló munkát a közös egyeztetések nyomán elkészített adatlapon végeztük, a leadandó anyag egységességét megcélözva. A kászoni épített örökség jellemvonásait figyelembe véve az alkalmazott adatlapok és táblázatok az egységestől kissé eltérnek.

Egy házsámokat soroló lista az, amely a munka alapját képezi, ez feltüntet minden portán a leglényegesebb információkat. Elsősorban a fő lakóépület tipológiai besorolását, azon túl

pedig a kerítés, az udvar, a kapu, a csűr, a nyárikonyha, kút kemence fő jellemzőit.

Az adatlapozásra egy összevont adatlapot használtunk, amely az adott porta összes népi építészeti elemét egyben tartalmazza. Ezt kiegészítettük szükség esetén egyedülálló adatlapokkal.

A falurészeket 25 házból álló tömbökben kezeljük, ilyen egységekben könnyű kezelni a táblázatokat, az adatlapokat, térkép-részleteket, valamint fotóanyagot.

Értékelés

Az alkalmazott adatlapokon egy értékelő táblázat biztosít egy pontértéket minden felmért porta számára. Ezáltal az egyes porták összehasonlíthatóak. Az értékelés figyelembe veszi a porta egységességét, eredetiségét, építőművészeti értékét, régiségét-ritkaságát, és az állapotát illetve hasznosíthatóságát.

Az épületek és objektumok esetében a legfőbb értékjelző a csillaggal való megjelölés (*), későbbi adatlapozásra való javaslat. A rossz állapotú vagy veszélyeztetett objektumokat ráccsal jelöltük (#), felmérésre javasolva őket. Az porták bejárása és adatlapozása Kászonban folyamatos, az előzetes bejárások alkalmával beazonosított objektumok fontossági sorrendjében történik.

Feldolgozás

A terepen begyűjtött adatokat utólag feldolgozzuk, első sorban egy térképen helyezük el. A teljes falutérkép alapja egy műholdfelvétel, amelyre színekkel jelöltük fel a bejárás eredményeit. A házakat típusaik szerint különböző színekkel, a csűrök, kapuk, kutak közül pedig csak a hagyományos jellegűeket tüntettük fel.

A táblázatok eredeti formájukban elérhetőek, illetve feldolgozásra kerülnek az egységes forma szerint. Az adatlapok az eredetik lemásolásával és beszkenelésével kerülnek használatra. Az eredeti, kézzel színezett térkép digitalizálásra is kerül. A fényképanyag csakis digitális formában érhető el, 25 ház-csoportonként könyvtárakba rendezve, kicsinyített méretben, a kezelhetőség érdekében.

KÁSZONFELTÍZ

Táji jellegzetességek

Kászonfelltíz a *Kászon pataka* mellett legfelül helyezkedik el. Egy agyagos mart és a *Hosszúhegy* között fekszik. A Nagykászon falvai közül a legészakibb, szervesen össze van épülve a községközponttal, Kászonaltízzel. A határt csupán egy falunévtábla jelzi, amelyet nemrégiben helyeztek el, fából faragott formában.

A település többnyire egységes képet mutat, a patak partján felfele található pár tanya szétszórtan. Innen közelíthető meg a kászon medence két legfontosabb borvíztelepe, a

Fehérkő és a *Répát* völgye. A patak felső folyásán található a *Szarvaskő* nevű sziklás hegy is, amely kőbánya nyitására témáját alkotta nemrég, de végül meghiúsult.

A falvakat övező dombokról remek rálátás nyílik Kászonfelfűz falura és a környező tanyákra, illetve befogható az egész kászoni medence látványa.

Az utcaszerkezet jellegzetességei

Kászonfelfűz két fő utcából áll, az egyik a patak mellett, a másik azzal párhuzamosan halad. A számozás *Altíz* határától indul, a két falu teljesen össze van nőve. A keleti oldalon, az utca mentén szalag-telek sorakoznak, azon túl az egyes portákhoz tartozó szántók, majd a *Hosszú-hegység* nevezett domb. Talán itt jelenik meg a legjellemzőbben ez a soros elrendezés.

Az utca és a patak közötti részen felismerhető egy természetesebb rendeződés, kisebb átkötő utcákkal a másik főutcára. Itt már megtalálható Kászon jellegzetes utcaszerkezete, a kis sikátorokkal (ún. "*kutyaszorítókkal*"), amelyek több porta bejáratát képezik, a telekosztódás emlékét képezvén (lásd. *dr. Kós Károly* megállapításait). Ezek a sokszor gyepvel borított bejáratok, amelyek csupán pár portát szolgálnak ki, az egyik leglényegesebb elemét jelentik a kászoni településszerkezetnek, és meghatározzák annak hangulatát, emberi léptékét.

Ugyanez a szerkezet szépen mutatkozik a patak túlsó oldalán, a *Kővár* falurész elején. Továbbá, a patak mellett haladó főutca és a túlsó parton lévő utcarészek rendelkeznek különlegesebb utcaképpel.

A porták beosztásának jellemzői

Azokban a falurészekben, ahol a soros beépítés dominál, a telekfelosztás egyhangú, szalagparcellás, viszonylag keskeny telkekkel. A házak az utcafronttól pár méterrel visszahúzva találhatóak, következetesen a telek egyik oldalán elhelyezve, a ház hátukkal észak, a tornáccal déli irányba néz. A telek végét a keresztben álló csűr zárja le, elválasztva a földektől, néhol egész sorfalat alkotva. A telek két oldalán, hosszában helyezkednek el a melléképületek.

Ahol a szeres elrendezés a meghatározó, ott nagyobb területeket belső kis utcák szabdalnak, többnyire szabálytalan formájú telkekre. Ezek mérete igencsak különböző, egészen kicsitől a kirívóan nagyig terjedhet. A telek berendezését a lakóépület nap szerinti tájolása határozza meg, a gazdasági udvar és épületek változatos elhelyezésével.

Statisztikai eredmények

Kászonfelfűz elméletileg 342 házzal rendelkezik, ebből azonban 274 volt a valóságban fellelhető. Nem számolódna bele a statisztikába a cigánysor házai, amelyeknek külön számozási rendszerük van 139-155 házsám között. Összesen 73 portát, 97 házat és 444 egyéb objektumot találtunk, amely hagyományos jellegű és adatlapozásra érdemes.

19 db. A. típusú ház, 106 B., 100 C. valamint 44 D. található, E. típus (középület) 2 db. van. 172 hagyományos kaput találtunk, ebből 93 faragott fakapu, 37 téglakapu, 42 kőlábas kapu, a többi kapu deszkából, vasból van vagy beton imitációja a kőlábas kapuknak.

216 db. hagyományos csűr, 148 nyárikonyha, amelyből 70 különálló építmény, 116 kemence, ebből 29 az udvaron egymagában áll, 65 gémes- és 144 kerekeskút volt fellelhető.

KÁSZONALTÍZ

Táji jellegzetességek

Kászonalaltíz Kászon község közigazgatási központja, és egyben kulturálisan és szociálisan is meghatározó közepét jelenti. A *központot* a főútról a feltízi főutca leágazása jelöli ki, középen egy Világháborús Emlékművel. Itt található a Kultúrház, a községi könyvtár, polgármesteri hivatal, üzletek, panziók. A faluközpont képét jelentősen befolyásolja az előző korban épült tömbház, amelyet nemrég bővítettek egy újabb lépcsőházzal.

Kászonalaltíz a Kászon patak kanyarulatában helyezkedik el, három domb határolja. Ezek közül a legfontosabb a *Fenyőfalja* nevezetű, amelyen a község fő temploma és a temető található. A templomhoz felvezető út és lépcső egy kellemes ligetben foglal helyet, ez a legnagyobb összefüggő zöld övezete a belterületnek.

Noha a *Kászonalaltíz* és *-feltíz* településnevek hajdani *tizesekre* utalnak, valójában mindkét falu több *szerből* áll. Így felsorolható több falurész is: *Csáburdé*, *Oláhok utcája*, *Gálok utcája*, *Mezőáltal*, *Kővár*, *Pápországá*, ezek pontos elhatárolása azonban nem egyértelmű.

Az utcaszerkezet jellegzetességei

Kászonalaltíz település szerkezetén egyértelműen megfigyelhető a központi szerep. Az utcák egy csomópontból indulnak ki, amely ma is piac, vásár és faluesemények színhelyét képezi.

Háromféle jellegzetes utcakép különböztethető meg. A Feltíz felé kiinduló főutcák mentén sorakoznak a házak, a kelet és nyugat felé kiágazó utcák beépülése már szabatosabb. A nyugati anyagdomb tövében és a templom dombja alatti területen pedig megfigyelhető a jellegzetes szeres településforma.

Csáburdé utcájának meghatározza eleme egy kis patak, amely végig az utca mellett folyik. Így az egyik házsor kis hidakon át közelíthető meg.

A porták beosztásának jellemzői

A porták beosztása igencsak változatos, legfőképpen a ház oromzati homlokzata van az utca felé fordítva. A melléképületek lehetnek a házzal szemben, merőlegesen elhelyezve, vagy éppen annak folytatásában, a telek formájától és méretétől függően.

Sok helyen utcánként változik a követett minta, így kialakítva egy egyenlő elrendezést, amely a használatot, benapozást és tűzvédelmet ideálissá teszi. Található olyan rész is, ahol szigetszerűen a csűrök egy tömbbe épültek, ugyanakkor vannak a házsorok között szántóként, kertként használt területek is.

Általánosságban megállapíthatjuk, hogy a terület optimális kihasználására törekedtek, így az utcák mellé települt telkek rendjét mindegyre felborítja a mögöttük lévő területek elérését szolgáló zsákutcák és szerek elhelyezkedése. Ez jelenti Kászon szerkezetének fő jellegzetességét.

Statisztikai eredmények

Kászonaltíz elméletileg 248 házzal rendelkezik, a valóságban azonban 227 portát leltünk. Összesen 47 portát, 63 lakóházat és 376 egyéb objektumot találtunk, amely hagyományos jellegű és adatlapozásra érdemleges volna.

8 db. A. típusú ház, 92 B., 66 C. valamint 25 D. található, E. típus (középület) 10 db. van. 98 hagyományos kaput találtunk, ebből 66 faragott fakapu, 10 téglakapu, 22 kőlábas kapu, a többi kapu deszkából, vasból van vagy betonlábas.

154 db. hagyományos csűr, 102 nyárikonyha, amelyből 41 különálló építmény, 99 kemence, ebből 40 az udvaron egymagában áll, 47 gémes- és 112 kerekeskút volt fellelhető.

KÁSZONIMPÉR

Táji jellegzetességek

Kászonimpér a Kászon patak mellett, Feltíz és Altíz folytatásában helyezkedik el, Jakabfalva irányában. A főút éppen csak a szélén halad át, felfűzve ezt a települést is. Összefüggő egységet alkot az előző két faluval, térben azonban elhatárolható, egy gyéribben beépített terület révén. Itt fafeldolgozó üzemek és régi szövetkezeti istállóépületek találhatóak, valamint a *Balácsi* kúria.

Történelmi iratok alapján Kászonimpér a legrégebbi kászoni település. A patak jobb partján lévő részt nevezik *Fenyőaljának*, itt található egy kis kápolna is, amely az ősi falurészt hivatott jelölni.

A falu nagyobb része a patak bal partján helyezkedik el, a főúttól távolabb. Térben a kászoni medence keleti határán lévő hegyek lábánál helyezkedik el, Altíz-Feltíz falvaktól a *Hosszúhegy* nevű domb választja el. A Tekerő- és Bakmáj- patakok mentén települt.

Talán az egész kászoni medencében itt a legkiterjedtebb a tér, geometriailag a középpontot jelöli ki.

Az utcaserkezet jellegzetességei

Kászonimpér esetében egyértelműen felismerhetőek a szeres településrend jellegzetességei, az egész települést ez dominálja. Izgalmas zsákutcák, elágazások, rövidítések, ösvények jellemzik. A térképen viszonylag nehéz volna felismerni utcák jelenlétét csupán a házak helyének láttán.

Talán csak a *Bakmáj* falurész felé vezető utca, a *Tyúkos-híd* utáni szakasza kivétel, ahol egy szépen kanyargó utca mellett sorakoznak a házak. *Bakmáj* egy jól megkülönböztethető falurész, egy tucat ház alkotja a hasonló nevű patak medencébe való belépési pontja és a Kászon patakába való beömlése közötti szakaszon.

A falu területe lazább kihasználást mutat, az egyes falurészek kissé elkülönülnek, ez talán utalhat a település fiatalabb jellegére.

A porták beosztásának jellemzői

A település változatosságát tekintve nehéz volna egy jellemző porta-beosztást megfogalmazni Kászonimpéren. Általánosságban megállapítható, hogy a házak tornácukkal keleti-déli irányba vannak fordítva, a csűrük pedig lezárják az udvar terét. Az utcához való igazodás kevésbé jelentős, sokszor az épületek háta néz az utca felé.

Különleges épületek

A kászonaltízi *Népfőiskola* kiemelt helyen található, a templom alatt, a Kászon patak jobb partján. Az emeletes épület hajdanán iskolaként működött, ma szépen karban van tartva, azonban kihasználatlanul áll. Egyházi tulajdonban van.

Kászonimpér egyik legfontosabb látványossága a *Balácsi kúria*, amely a főút mellett található. Alcsík főbírájának rezidenciája volt, majd hánytatott sorsra jutott. Ma egyházi tulajdonban van, és gyermekotthon működik benne.

A *kászoni nagytemplom* a községbe belépő látogató legelső támpontja, elhelyezkedésével a falukép fölé emelkedik. A barokk stílusú templom számos meglepetéssel szolgál, a mellette lévő temetőben fellelhetőek a jellegzetes kászoni keresztfák.

Az *impéri kápolna* a fenyőalji domb végén helyezkedik el, a főút mellett. Kis méretű, barátságos, emberi léptékű kápolna, benne festett falkép nyomai találhatóak. Kis gyümölcsös övezi, amelyet alacsony kőfal veszi körbe.

Kászonfeltíz felső (északi) részén található a régi *Katalin kápolna* romjai, amelyből ma már csak a derékig érő kőfalak azonosíthatóak be. Sajnos a romok konzerválása vagy restaurálása nincsen kilátásban.

Összeállította: **T. Kovács Áron**, építész

*Jelen dokumentáció LINUX UBUNTU operációs rendszer alatt,
OPEN OFFICE szövegszerkesztő, GIMP képszerkesztő, SCRIBUS tördelő,
ingyenes és szabad programokkal készült,
ÚJRAHASZNÁLT PAPÍRRA van nyomtatva!*